

Úvodní kapitoly z filosofie [ETF UK]

Ladislav Hejdánek

◆ cyklus přednášek / seminářů | přípravné poznámky, česky, vznik: 1992-1993

◆ course of lectures / seminars | preparatory notes, Czech, origin: 1992-1993

Úvodní kapitoly z filosofie [1992–1993]

Theologická fakulta UK (ETF)

30. 9. 1992

01

Běžný název „úvod do filosofie“ dost mate: posiluje rozšířený dojem, že filosofie je něco nadbytečného a zbytečného, co ani theolog, ale ani vědec, umělec, ba ani průměrný občan nepotřebuje. Nechci nyní polemizovat s názorem o neužitečnosti filosofie (k tomu ještě dojde, a problém bude muset být přeformulován). Jde o to, že konkrétně tady nemusí nikdo z vás být do filosofie uváděn. Všichni v ní vězíme až po uši. Různé úlomky a střepy filosofii nejrozmanitějšího původu do nás do všech pronikaly již od té chvíle, kdy jsme se ještě jako nemluvnata pokoušeli o první krůčky v rodném jazyce (a tím v řeči vůbec; tyto první kroky začínají chápáním, porozuměním druhým lidem, které musí předcházet vlastnímu promlouvání). A to pochopitelně neplatí jen tady pro nás, ale pro všechny lidi, kteří žijí ve společnostech evropských a Evropou poznamenaných.

02

Střepy, různě veliké úlomky starých filosofii a někdy i filosofické drobtý a dokonce smetí a prach „ekologicky“ enormně zatěžují naše životní, zejména pak myšlenkové prostředí. Je to jakýsi vedlejší produkt skutečného, živého filosofování, a tento nežádoucí vedlejší produkt nejrůznějšími způsoby zatěžuje naše myšlení, ztěžuje a někdy dokonce přímo znemožňuje jeho správný postup, zavádí je do slepých uliček a jindy je svádí na nejrůznější scestí, jež mohou být jen někdy včas odhalena a prohlédnuta. Máme-li se zabývat filosofováním a filosofii, budeme se muset čas od času zabývat také tímto myšlenkovým neřádstvím, které proniká do lidských hlav dříve a rychleji než opravdová filosofie. Čeká nás proto také náležitý úkol, spočívající v náležitém rozlišování opravdové filosofie od ne-filosofie, pa-filosofie a ostatního filosofického neřádu, který proniká všude, kde se proti němu účinně nepracuje. A tady musím dodat, že nemáme k dispozici jiný nástroj pro odhalování, odsávání a likvidaci takového pa-filosofického zamoření a spadu než opravdovou filosofii.

03

Celá situace připomíná už dost starý (feministický) vtip na životní význam muže pro ženu: muž má být pro ženu pomocí a oporou v situacích, do nichž by se nedostala, kdyby mužů nebylo. Posměváček by stejně mohl říci, že filosofie je pro všechny lidi nepostradatelná v situaci, k níž by nedošlo, kdyby filosofie nikdy nevznikla. Tento věci poměrně vystihující vtip se nevypráví zejména proto, že ony společenské kuloáry, kam takové vtipy obvykle patří, jsou zvláště masívně zamořeny pa-filosofickým neřádem, který všechno zatemňuje, rozostřuje a také částečně nebo zcela zakrývá. Vtip se nevypráví právě proto, že skutečnou situaci vskutku vystihuje, a protože tato skutečná situace pro většinu lidí uniká pozornosti. Lidé si na onen pa-filosofický neřád už tak zvykli, že jej téměř nevnímají, a už vůbec jej nevnímají jakožto neřád a myšlenkové svinstvo.

04

Pokusím se to jen ukázkově demonstrovat na vztahu mezi morálkou a mravností (a hned na začátku vás prosím, abyste pamatovali, že vždycky mnoho záleží na terminologické dohodě; důležité jsou pojmy, nikoliv slova). Společenská morálka v některých dávných společnostech (ale nejen v nich) přikazovala způsoby jednání, jež nemohou být mravně ospravedlněny, natož zdůvodněny. Tak např. krevní msta (vendetta) je určitá zavazující zvyklost, a jako taková je součástí morálky určité společnosti. Bez jistého mravního citu, bez mravní vnímavosti (srv. hudební sluch) by se takový nemravný zvyk nikdy nezrodil a nikdy by se nemohl stát zvykem. To ostatně platí obecně: tam, kde

neexistuje mravnost, se nemůže vyksytout nic nemravného. Tam, kde neexistuje pravda, nelze lhát. A podobně platí, že tam, kde nevznikla filosofie, nemůže dojít k pa-filosofickému zamoření.

05

Proto náleží k těm nejdůležitějším, nejzávažnějším povinnostem filosofů a filosofii odhalovat, morálně znemožňovat a decimovat všechny pa-filosofie. ať už si veřejně činí nárok na uznání za filosofii anebo naopak se pokoušejí o nenápadnost a parazitickou anonymitu. V tom vidím povážlivý nedostatek, ano prohřešek dialektické theologie a konkrétně Karla Bartha. Barth velmi dobře ví o onom zamoření a o tom, že theologie se nějaké kontaminaci tímto zamořujícím myšlenkovým neřádstvím nikdy nemůže docela vyhnout. V jedné diskusi řekl, že jakmile theolog otevře ústa, už je uprostřed filosofie a ve filosofii. K tomu bychom mohli dodat, že ještě dříve, než otevře ústa, prostě jakmile začne myslet, uvažovat, už je jeho mysl pod vlivem různých filosofii i pa-filosofií. Barth – a ani jiní dialektičtí theologové – však nikdy neuznali (bible nemá filosofii!), že pravá filosofie by mohla být i pro theology užitečnou obranou před pa-filosofiemi a pseudo-filosofickým neřádstvím. Pod vlivem dialektické theologie opustil český theologický klasik, J.L.Hromádka, svou významnou a po mém soudu hluboce oprávněnou myšlenku z konce 20. a začátku 30. let, že před reformačními církvemi stále stojí nesplněný úkol, totiž vytvoření vlastní, nové, reformační filosofie, přesněji filosofie, přiměřené reformačnímu pochopení evangelia.

06

To je myšlenka, která si zaslouží naší nejvyšší pozornosti; někdy později se k Hromádkovu pojetí ještě vrátíme. Dnes si raději položíme otázku, proč má být na filosofii interesován každý odborný vědec a proč zejména theolog. Přitom zatím necháme stranou otázku, zda je theologie odbornou disciplínou, tj. speciální vědou, nebo zda je praktickou aplikací celé řady odborných věd, které mají charakter věd pomocných, anebo zda je teoretickou disciplínou podobnější spíše filosofii než nějaké odborné vědě. To je nepochybně otázka vysoce závažná, ale je to otázka, kterou musí řešit theologové a ne někdo jiný za ně. Filosof tu může jen objasnit některé možnosti řešení a důsledky, s nimiž jsou tato eventuelní řešení spjata. Oba hlavní argumenty, které si uvedeme, platí pro jakoukoliv volbu v této věci.

07

Úroveň každé vědy je na prvním místě závislá na úrovni jejího myšlení. A platí to i pro jednotlivého vědce: jeho práce může být považována za dostatečně vědeckou jen do té míry, do jaké je v pořádku jeho myšlení. Můžete mít k dispozici skvělou laboratoř a nejdražší přístroje, dopouštíte-li se chyb ve svém myšlení, nikdy nedosáhnete jednoznačného věhlasu a reputace vědce. A nyní se ťažme: jaké prostředky má takový vědec-specialista k dispozici, aby mohl udržet své vlastní myšlení pod kontrolou? Jaká chemická činidla a jaké chemické metody má kupříkladu k dispozici takový chemik? Jaký lámusový papírek mu nahlásí logickou chybu? Jaká lučavka královská rozpustí vše kromě zlata ryzí pravdy?

08

Žádný odborný vědec nemá po ruce, ale ani v zásuvce nebo ve skříni prostředek ani metodu, vlastní jeho oboru, který by mu dovoľoval odborně kontrolovat vlastní myšlení. Protože se však žádná věda bez podobné kontroly neobejde, je z toho zřejmé, že tu zůstávají dvě možnosti. Buď bude vědec své myšlení kontrolovat diletantsky, anebo kontrolu svěří nějaké jiné disciplíně. Obojí řešení je však dost napováženou. Rozhodne-li se pro kontrolu diletantskou, zůstává mimo pochybnost, že s ní ve všech případech nevystačí, že si tak pomůže snad jen v těch snadnějších otázkách. A my budeme mít brzo příležitost si ukázat některé z oněch nesnadných otázek, při nichž každé diletantství musí ztroskotat.

A potom je tu zejména otázka zásadní: jak může obstát požadavek vědeckosti tam, kde kontrola kvality a úroveň myšlení vědeckých pracovníků má diletantský charakter?

09

Druhou možností, jak jsme řekli, je svěřit kontrolu myšlenkového postupu a vůbec způsobu myšlení nějaké jiné disciplíně. Tady si zase budeme muset položit otázku, jaká by to měla vlastně být disciplína, aby se nedostala do stejných potíží, do jakých se dostávají jiné speciální vědy. Musí to nepochybně být taková disciplína, která bude s to kvalifikovaně a odborně kontrolovat nejen myšlení odborníků v jiných vědách, ale také své vlastní myšlení. Řečeno po způsobu, který známe z evangelia: „věda“ či raději jen „disciplína“, která má být s to kontrolovat myšlení všech ostatních disciplín, musí být schopna nejprve vyjmout břevno ze svého oka, aby řádně prohlédla a mohla potom dobře zpozorovat i smítku v očích jiných disciplín.

10

To není blasfemie ani svévolná persiflaž, jak si troufám prokázat, jakmile se pokusíme alespoň předběžně a z první vody vymezit povahu takové disciplíny, jejíž jméno bych jistě ani nemusel říkat, protože všichni tušíte, že to je právě ta disciplína, kterou na této fakultě zastupuji a kterou tu mám s vámi pěstovat. Je to vlastně nejstarší tradice sebepochopení filosofie, která představuje v řeckém milieu náznak jisté obdoby, analogie toho, čemu se v NZ říká METANOIA a co se dost nepodařeně překládá jako „pokání“, protože ve skutečnosti jde o pronikavou, do samých základů zasahující změnu smýšlení, proměnu způsobu uvažování a pak celého života, nebo bychom také mohli říci „reformu rozumu“. (META + NOUS, a NOUS = rozum). Kdo je představitelem a hlavním nositelem této tradice a v čem tato tradice spočívá?

11

Poměrně pozdní tradice připisuje ražbu slova FILOSOFIA Pythagorovi (najdeme to u Diogena Laertia). Nejstarší filosofové byli v Řecku nazýváni SOFOI, moudří nebo mudrci. Pythagoras byl prý první, kdo tento titul pro sebe odmítl s tím odůvodněním, že moudrost je vyhrazena pouze bohům, kdežto lidem zůstává jen láska k moudrosti a touha po ní. Lidé nemohou proto být SOFOI, ale v nejlepším případě FILOSOFOI, tj. moudrosti milovní. Bohové nefilosofují, tj. netouží po Pythagorovi tuto zásluhu právem. Nejstarší literární doklad tohoto sebepochopení filosofie a této argumentace však může být nalezena v Platónovi, zvláště v jeho Hostině (Symposion). Doporučuji tento Platónův spis jako četbu; nyní si řekneme jen to nejnnutnější.

12

Na oslavu vítězství básníka Agathóna v Panathénaích se sejde několik jeho přátel v jeho domě a domluví se na tom, že každý z nich přednese oslavnou řeč na počest Erótovu. Všichni líčí Eróta jako nesmírně krásného boha a připisují mu všechny nejkrásnější vlastnosti. Sókratés, který se k slovu dostává jako poslední, se nejprve zdráhá začít s odůvodněním, že sám si nehodlá vymýšlet žádné nepravdy, byť oslavné, ale že nemíní říkat nic než pravdu. Když všichni souhlasí, vytasí se s provokativní myšlenkou, že Erós vlastně není žádný bůh, ale mocný daimón. Opírá tuto tezi o svědectví ženy, znalé božských věcí, která jej v tomto smyslu poučila už jako jinocha. Ta mu také řekla, že Erós ani není krásný. Na jeho vyděšenou otázku, zda je snad ošklivý, ho Diotima upozornila, že co není krásné, nemusí být ještě ošklivé. Erós tak, jako je něčím mezi člověkem a bohem, je také něčím mezi ošklivým a krásným. Tím nejdůležitějším na něm je však neustálá touha po všem krásném. A pak následuje to rozhodující: protože moudrost je jednou z nejkrásnějších věcí, touží Erós také po moudrosti – a proto je prvním filosofem.

13

Sókratův výklad v Platónově Hostině má pro nás velkou důležitost také proto, že tam vedle slovesa FILOSOFIEIN najdeme rovnomocné sloveso FILALÉTHEIN, což nám dovoluje poněkud „zmodernizovat“ překlad a výklad slova filosofie ve smyslu lásky k pravdě a touhy po pravdě, i když substantivum FILALÉTHEIA u Platóna doložit nemůžeme. Podle této vsutku velmi staré tradice je filosofie zvláštní myšlenková disciplína, která vůbec nepretenduje na to, že „má“ pravdu, nýbrž otevřeně přiznává, že chce pravdu jenom nanejvýš milovat a po ní toužit, a že chce nechat na pravdě samé, zda se k jejím myšlenkovým pokusům přizná anebo nikoliv. Filosof je proto kdykoli ochoten nechat na sebe a na své myšlení dopadnout ostré světlo pravdy, v němž se všechno vyjeví takové, jaké vsutku jest. Této poněkud problematické formulace, proti které byste na tomto místě asi vůbec nic nenamítali, užívám – a nyní to ještě zdůrazňuji proto, že zde je zakopán jistý pes. Vrátime se k tomu později, ale už nyní bych chtěl se vším důrazem prohlásit, že pochopení pravdy jako pravého světla, v němž se každá skutečnost ukáže taková, jaká „jest“, má řecký původ a je úzce spjato s pojetím velkých řeckých filosofů, co vlastně znamená toto „jest“.

14

Malou chvíli se ještě zdržíme u zmíněného Sókratova argumentu, vlastně převzatého od Diotimy, že Erós je milovníkem všeho krásného, tedy i moudrosti (a pravdy) – a proto prvním filosofem. Platón je jediným z velkých řeckých filosofů, který nestaví filosofický LOGOS do ostré kontrapozice proti MYTHU. Jistě víte nebo se nejpozději v prvních přednáškách religionistiky dozvíte, že slova LOGOS a MYTHOS vlastně znamenala původně cosi velmi podobného a blízkého a že se teprve vývojem rozrůznila a posléze dostala do tak ostrého vzájemného protikladu. Ten protiklad jediný Platón neuznával. Byl přesvědčen, že mythos má – jak se dnes říká – vypovídací hodnotu, a někdy dokonce větší než sama filosofie. Své dialogické postavy a zejména Sókrata nechává často užívat při výklad starých mýtů, a někdy dokonce vymýšlí i mýty nové. Podle Platóna mají mýty velký vliv na duševní a mravní vývoj dětí, a proto klade na mýty a jejich úlohu v obci velkou váhu (viz Politeia). Obec ovšem musí jak na tvorbu mýtů, tak na jejich šíření dohlížet. A proto ustavuje v Ústavě zvláštní dohlážitelé, mohli bychom říci cenzory, kontrolující básníky, kteří mýty tvoří, a báby, které je vyprávějí dětem. (Na tomto místě najdeme nejstarší literární užití slova THEOLOGOI.)

7. 10.92

15

Formulace, že Erós je „prvním filosofem“, poukazuje zcela zřetelně k mýtu nejenom tím, že mluví o Erótovi, nýbrž také tím, jaký význam dává slovu „první“. Víme přece – a věděl to i Platón – že jako první filosof je uváděn Thalés. To je pohled historický. Řekne-li Platónův Sókratés, že prvním filosofem je Erós, užívá slova „první“ v jiném smyslu než historickém. Thaletova voda nebo Empedoklovy živly (prvky) apod. jsou chápány také jako první, a také ne v nějakém historickém smyslu. Thaletova voda, Anaximenův vzduch, Hérakleitův oheň nejsou jen tím nejstarším, tím, co bylo na počátku, ale také tím, co od samého prvopočátku vládne. ARCHÉ znamená to, co je první, ale také to, co vládne (obojí máme doloženo ve slovech archeologie a anarchismus). Anaximadros, který nechtěl svou ARCHÉ připodobnit k ničemu, co známe ze světa (a to jsou všechny živly), a který ji nazýval APEIRON nebo AORISTON, vyslovil jeden mimořádně závažný výměr této ARCHÉ: je to to, z čeho věci vznikají a do čeho zase zanikají. Je to jakýsi prazáklad všeho, co jest. tady se můžeme tázat, zda tomu v podobném smyslu rozuměl také Platón, když nechal svého Sókrata po Diotině opakovat, že Erós je „první filosof“. Znamená to snad, že Erós, řekněme už odosobněný ERÓS FILOSOFIKOS, je základem, z něhož všechny filosofie a filosofové vznikají a do čeho zase zanikají?

16

Od samého počátku musí takto sama sebe chápající, takto si sama rozumějící filosofie svádět nekončící zápasy s ne-filosofií a antifilosofií. Není to zdaleka jen zápas proti obecnému, převládajícímu mínění, proti tzv. obecnému zdravému rozumu, ale především proti jistým deformacím a zvráceným podobám samotné filosofie. Už Hérakleitos se polemicky vyjadřoval o tzv. mnohoučenosti či mnohovědě. Zde platí staré přísloví „non multa, sed multum“. Dnes bychom to mohli snad nejsrozumitelněji vyložit jako kritický útok na hromadění jednotlivých, navzájem nijak nepropojených poznatků či tzv. faktů. Ovšem nejde zase jen o protest proti neurovnanému množství izolovaných vědomostí, ale také proti odborničení, proti pokusům se slepě uzavřít do vlastní odbornosti a nic nevědět a nechťt vědět o čemkoli jiném, o všem ostatním. Němci tu mluví o „fachidiotismu“, a docela případně. Není to jen filosofický požadavek, ale také požadavek na skutečnou vědeckost, jestliže řekneme, že každý odborník má, musí nejenom vědět vše nebo alespon velmi mnohé o něčem, ale také něco o všem nebo alespon téměř o všem. Vskutku filosofický požadavek jde ještě o něco dál: každý vědec-odborník musí také něco „vědět“ o předpokladech a základech svého oboru, zvláště pak o předpokladech myšlenkových, o myšlenkových prostředcích a nástrojích, jichž ve své práci používá. Tzv. odborničení hřeší právě v tomto bodě, že si neklade a dokonce odmítá klást základní otázky. V tom je tedy tento druh kritiky jistého scestí zcela oprávněný a důležitý také v naší době.

17

Byl to přede všemi ostatními Sokratés, který obrátil ostří své kritiky a polemiky proti jinému scestí, na kterém se filosofie stává ne-filosofií a proti-filosofií, pa-filosofií. Jméno, kterého tu užíváme, si oni problematičtí pa-filosofové vybrali sami. Původně asi bylo dost neutrální, ale časem nabylo – hlavně přičiněním Sókratovým a Platónovým pejorativního nádechu, který někdy vysloveně převládal. Zatímco pseudo-odborník trvá na tom, že zná pravdu a že ji má v držení, což mu filosof nikdy nepřizná, dokud si to neprověří, a i pak jen s výhradou, že chybnost může být nalezena třeba později a někým jiným, sofista nemá na pravdivosti a pravdě zájem, dokonce popírá, že by byl nějaký základní rozdíl mezi tím, co je a co není pravda. Je to jen docela praktická záležitost, spočívající na zdůvodnění a takřkajíc umluvení, ukecání to druhého – at v politice, at na soudě nebo kdekoli jinde. Odtud přesvědčení, že rétorika a sofistika představuje dovedost, která slabší důvody činí silnějšími a silnější slabšími. Filosof ví, že sám pravdu nemá v držení, a proto je na pozoru všude tam, kde se někdo holedbá, že pravdu má a že ji zná a ovládá. Na druhé straně však nemůže připustit pochybnosti o tom, že pravda je cosi nanejvýš důležitého a dokonce pro člověka vposledu rozhodujícího. Proto se filosof nikdy nemůže vymknout tomuto zápasu na dvou frontách.

18

Vzniká tu pro nás proto problém: proč se zdá být otázka pravdy a jejího chápání, jejího pojetí tak rozhodující pro filosofii také a dokonce právě dnes – a jak se všechno zdá nasvědčovat, i pro budoucnost, přinejmenším nejbližší? Je tomu tak proto, že stojíme před závažným, ano kardinálním úkolem pokusit se právě „pravdu“ filosoficky „pojmut“ způsobem pronikavě, radikálně odlišným od toho, jak se až dosud ve filosofii chápala. To, co jsme si ukazovali na povaze filosofie a na oné nutnosti od samého počátku přísně a náročně rozlišovat filosofii od nefilosofie, pseudofilosofie a pafilosofie, se jeví jako problém odvozený od problému základnějšího, totiž jak co nejpřísněji a nejnáročněji rozlišovat pravdu od nepravdy, pseudopravdy, omylu, lži a podvodu. Filosofie a pseudofilosofie se od sebe odlišují právě v tomto bodě. A filosofie sama sobě rozumí a chce sama opravdu, celým svým zaměřením a svou myšlenkovou prací se vždy znovu stávat onou myšlenkovou disciplínou, která podniká všechno pro to, aby se dala k dispozici pravdě a aby nechala ji samotnou ukazovat a vyjevovat věci a události v pravém světle, tj. právě ve světle pravdy, ve svém vlastním

světla. Ten problém ústá tedy v úkol, ve velmi nesnadný úkol: odlišit pravdu od nepravdy. Proč je tento úkol tak nesnadný, to si musíme osvětlit podrobněji a hlouběji.

B. Pravda

2.01

Od dob starých řeckých myslitelů se pravdou rozumělo především něco z naší strany, ať už to bylo naše myšlení, naše vnímání nebo naše promlouvání, vypovídání. Pravda je, máme-li jsoucí za jsoucí a nejsoucí za nejsoucí. Byl to Parmenidés, který mluvil o jediné pravé cestě, o cestě pravdy, která znamená právě toto: říkat, že jsoucí jest a že nejsoucí není. S malými obměnami najdeme podobné formulace u Platóna i u Aristotela, abychom nemuseli jmenovat řadu myslitelů menších. Odpovídá to také samotnému slovu ALÉTHEIA, které znamená neskrytost. Můžeme se tázat, neskrytost čeho? A na to je v Řecku jen jedna odpověď: neskrytost toho, co jest. Už sama negativní forma toho, co nám řecké slovo napovídá, významně poukazuje na nesamostatnost pravdy. Není žádné pravdy „o sobě“, ale pravda je vždycky „o něčem“. A jak se vztahuje pravda k tomuto „něčemu“? Tak, že je neskrývá, ale nechává, aby se vyjevilo ve své neskrytosti. Pravda nechává jsoucí být tím, čím jest. Každá odchylka od toho, co jest a čím jest, proměňuje pravdu v nepravdu. Náprava pak spočívá v tom, že o této odchylce, o této nepravdě řekneme, čím jest, totiž že jest odchylkou, tedy ne-pravdou. V tomto původně dost úzkém smyslu později říká Spinoza, že pravda je normou sebe samé i omylu či lži. V tom smyslu pak není nemožné, aby pravda naopak potvrzovala sebe samu, když o sobě nechá platit výrok, že pravda je pravda. Ve starém řeckém kontextu není důvodu, proč by nemohla platit pravda o pravdě. Ačkoliv se Aristotelés ve svém úponěkud mythologickém pojetí příčinnosti stará o to, aby řetěz příčin a následků nešel zpět ani kupředu do nekonečna, nic podobného mu nedělá starost v případě pravdy.

2.02

pro Řeky tedy pravda není vším ani tím rozhodujícím, čím by se všechno mělo řídit. U Hérakleita čteme, že všechno se děje podle LOGU, nebo že věčný oheň, který se někdy rozhořívá a jindy zhasíná, tak činí podle nutnosti. Tedy ne podle pravdy. Aristotelés říká v knize KAPPA (XI) své Metafyziky, že „pravdu je třeba hledět si získat z toho, co se chová stále stejně a co nepodléhá žádné změně. Takového druhu jsou nebeská tělesa. Ta se totiž nejeví hned tak, hned onak, nýbrž jsou stále tatáž a nemají nic společného se změnou.“ (s. 280) Tu vidíme, že pravda se vztahuje k tomu z oboru jsoucího, co se nehýbe a nemění. (Jinde Aristotelés říká, že o tom, co se mění, není možná žádná věda.) Pravda se tedy řídí, spravuje tím, co jest. Aby nebylo pochyb, říká Aristotelés, že „všechno jest také k pravdě v takovém poměru, v jakém jest k jsoucnosti“, z čeho jasně vyplývá, že základní je vztah k jsoucímu, a teprve jím se řídí (náš) vztah k pravdě (s. 67). Je to v druhé knize Metafyziky (ALFA ELATTON), kde se také dočteme, že „je správné, nazývá-li se filosofie vědou o pravdě „(EPISTÉMÉ TÉS ALÉTHEIAS, tedy závažný posun proti Platónovi, který nechá Sókrata v Hostině zavádět sloveso FILALÉTHEIN, i když substantivum FILALÉTHEIA tam nenajdeme). Podle Aristotela „cílem theoretické vědy jest pravda, cílem praktické však výkon, dílo“ (Je to Křížův nesprávný překlad, slovo věda se tam nevyskytuje, lépe: cílem teoretizování je pravda, cílem praktikování či praxe je dílo, ERGON – je tam jen jedno slovo). Tu máme další moment: praxe je oddělena od teorie, pravda je záležitostí THEORIA, tedy zření, zírání, jinak a hůře: diváctví.

2.03

Toto pojetí pravdy je dnes v rozvalinách, i když rezidua a jakési rozbité kousky, reliкty, střepy tohoto pojetí zůstávají ještě stále aktuální. Potřebujeme nové pochopení toho, co to je pravda, a toto nové pojetí nemůžeme postavit na ničem jiném než na protivném, opačném chápání, jak k nám zaznívá z hebrejského myšlení. Musíme si ovšem být dobře vědomi toho, že ve starém hebrejském myšlení

nemůžeme vidět víc než pouhou inspiraci, pouhý podnět, jehož nosnost musí být filosoficky teprve vyzkoušena a přezkoušena. Toto opačné pojetí není správné jednoduše proto, že bible má vždycky pravdu. Především v bibli najdeme mnoho míst, která se nám filosoficky nebudou hodit. A právě tak, jako bible není učebnicí přírodopisu nebo dějepisu, tak není ani učebnicí filosofie, už proto ne, že tam žádná filosofie nebyla, pokud tam v nejmladších dobách ve všelijak překroucených a reinterpretovaných podobách nepronikla z filosofie samotné, byť už v její helenistické a tedy pokleslé, úpadkové nebo alespoň úpadkem poškozené podobě. Z toho, co v hebrejském myšlení najdeme a co se případně třeba i skutečně ukáže jako nosné, musíme filosofii teprve udělat, samo o sobě to ještě žádnou filosofii není.

2.03

Proto se nyní nebudeme zabývat tímto hebrejským chápáním pravdy/víry, ale hned přistoupíme k jeho filosofické interpretaci, samozřejmě interpretaci takové, že – alespoň po mém soudu – je na oné nejvýznamnější hebrejské myšlenkové tradici založena, nicméně není a nemůže s ní být totožná, protože ono staré hebrejské chápání nebylo ještě chápáním filosofickým. Tím se zároveň dostáváme před významnou otázkou po vztahu mezi křesťanstvím a filosofií, a to na poněkud ještě neutrálnější půdě otázky po možnostech filosofické interpretace některých základních starožidovských, starohebrejských myšlenek, pochopených takto jako přinejmenším virtuální „filosofémata“. Proto nejprve několik slov o tom, jak se tato otázka vyvíjela a řešila v minulosti

2.04

Křesťanství je na jedné straně nemyslitelné bez starozákonní tradice, bez celé oné významné myšlenkové (a nejen myšlenkové) linie zejména starozákonních proroků. Je tomu tak především proto, že na tuto minulost navazoval sám Ježíš, jak všichni víte. Ježíš tuto tradici sice revidoval a v lecčems korigoval, ale nepřišel – jak sám říká – ji zrušit, nýbrž naplnit. A pokud např. revidoval tradice farizejské a zákonické, nejčastěji se opíral právě o proroky, které také zhusta citoval. Hebrejská tradice, a židovství tedy představují nepominutelný zdroj, z něhož křesťané čerpají a musí čerpat, nemají-li se rozejít právě s Ježíšem.

2.05

Na druhé straně nelze nevidět, že se křesťanství opírá zejména v theologii o elementy tradice nepochybně nežidovské, totiž řecké. Apoštol Pavel ještě varuje před „filosofií podle prvků světa“, ale evangelium podle Jana, které je mnohem pozdější, neváhá užívat určitých řeckých myšlenkových prvků, tj. pojmů a jejich myšlenkových kontextů, k vyjádření toho, co se zdá být pro Ježíšův odkaz nejpodstatnější. Theologie se z pouhé apologetiky brzo stává samostatná myšlenková disciplína, která velice opatrně a kriticky zkoumá možnosti filosofie a upravuje si její prostředky ke svým theologickým cílům. Výsledek je ten, že zatímco třeba apoštol Pavel zůstává bezděky a nevědomky ovlivněn řeckou filosofií a myslí si přitom, že zůstává věrný Ježíšovu odkazu, pozdější theologové si už dobře uvědomují, že pracují s prostředky podstatně odlišnými, které musí mít co nejlépe pod kontrolou. Od počátku můžeme sledovat také jakousi averzi a podezřívavost vůči rozumu a filosofickému myšlení, která nemá daleko k něčemu blízko chybnému způsobu překonávání komplexu méněcennosti.

2.06

Hlavní proud křesťanství a většina proudů vedlejších jsou povážlivě silně ovlivněny řeckým způsobem myšlení, a to zprvu prostě proto, že si toto ovlivnění neuvědomovaly, a později proto, že řecké myšlení považovaly za velmi užitečné pro vyjádření základních myšlenek, základních „obsahů“ evangelia. Čteme-li varování, že se křesťané nemají „připodobňovat světu tomuto“, často už dnes vůbec nechápeme, co se tím rozumělo a kdo tím co rozuměl už tenkrát. Musíme si uvědomit, že křesťanství se setkávalo a střetávalo s okolním světem právě v době, kdy se ohromně šířily nové mýty

a s nimi spojená úpadková religiozita, nejednou spojená s filosofickými resp. pseudofilosofickými prvky. Aby tomuto nakažlivému proudu křesťané nepodléhali, museli se o něco opřít, a nemohlo to být nic jiného než prorocká tradice SZ. (Iz. 1, 11–17.)

2.07

Mýtus může v sobě obsahovat hluboké pravdy, ale také nepravdy, omyly a hrubá scestí – a nemá prostředky, jak pravdu odlišit od omylu a nepravdy. Proto také nemá smysl obviňovat mýtus ze lži: mýtus se může jevit jako lživý jen kritickému pohledu, jehož mýtus sám není schopen.

2.08

Ale i tam, kde již začíná pronikat vědomí rozdílu mezi pravým a nepravým, je mýtus zvláštním způsobem neschopný se ubránit proti nepravosti a vybrat si pravost. Příklad: proč se u Hesioda nebo v Homérovi bohové dopouštějí zlých věcí (filosofická kritika, zejména Platónova).

2.09

Sókratova otázka: je zbožné proto zbožné, že to chtějí bozi, anebo to bozi chtějí, protože to je zbožné?

2.10

Filosof hledá nejvyšší instanci, která se nepodobá člověku, není vláčena vášněmi, „nepřijímá osoby“, řečeno biblicky. Proto Platón vymýšlí nový MYTHOS nebo spíše mytologii o vzniku resp. stvoření světa, kde i bohové jsou stvořeni s celým svým božským světem, který ovšem zůstává lidskému nadřazen. A vymýšlí jakéhos nejvyššího praboha, totiž Demiurga (Aristotelés jej pak atomizuje, aby to vypadalo vědecky), a proti němu staví „první příčinu“, nehybnou, ale vším hýbající.

2.11

Do této situace zasahuje izraelská prorocká tradice a dochází k synkrezí a pak k pokusům o syntézu. Není to nic jednoduchého, protože jde opravdu o dvojí velmi odlišnou tradici. Dlouhým vývojem však dochází k tomu, že ona nejvyšší instance, nesoucí nadále obecně náboženský název „bůh“, je zároveň nazývána celou řadou dalších jmen, protože stejně to jediné pravé jméno, pokud je vůbec můžeme za jméno pokládat (jde spíše o pokus o jakési „nejméno“), není dovoleno vyslovovat (čili je to zároveň „neslovo“.).

2.12

Ve SZ i v NZ najdeme spoustu pojmenování. V Evangelích najdeme dokonce místo, kde Ježíš sám o sobě říká, že je Cesta, Pravda a Život. To je přinejmenším pro křesťanské myslitele ospravedlněním toho, že Bůh je chápán jako Pravda. V české tradici má toto chápání mimořádnou důležitost, zejména pak to, jak je Pravda (i pravda) chápána, neboť je rozdíl mezi chápáním řeckým a hebrejským. Jeden z největších, i když zároveň nejproblematictějších filosofů nové doby, Hegel, výslovně identifikuje Boha s pravdou, tj. s „absolutní pravdou“. Řekněme si proto něco o české tradici, která má své kořeny v dávném Izraeli a která se připravuje k myslitelskému rozkvětu v našem století.

(16. 12. 1992)

[další dochované poznámky]

obrana před (filosof.) mýty převážila, ffe se osvědčila v zápase s gnózí
nejspíš nemohli křesťané dělat nic lepšího, musili ffe použít
evangelium muselo být interpretováno také filosoficky: tak vznikla theologie
dnes však žijeme v době, kdy éra filosofování řeckého typu je u konce
musíme umět rozlišit, co z řeckého odkazu ještě slouží a co už ne
potřeba, aby filosofické prvky, pojaté do thgie a křesťanského myšlení vůbec, byly rozpoznány,
odlišeny od evangelia a nahrazeny jinou ffi
tuto revizi a reformu (nápravu) mohou provést jen křesťansky orientovaní filosofové spolu s důkladně
filosoficky vyzbrojenými theology
jako příklad si uvedeme chápání pravdy, kde rozdíl mezi myšlením řeckým a myšlením hebrejským je
mimořádně zřetelný, i když si ho málokdo všímá